

Основні напрямки діяльності студентських профспілок у ВНЗ УСРР 1920 – ті рр.

У другій половині XIX ст. внаслідок бурхливого розвитку капіталістичних відносин в Європі була легалізована діяльність професійних спілок, які відстоювали соціально-економічні права робітників. На початку XX ст. У Російській імперії професійний рух набув масового характеру. За звичай робітники гуртувались у професійні спілки як у межах певного підприємства, так і у межах окремої галузі виробництва. Жовтнева революція підвищила соціальний статус профспілок, а Кодекс законів про працю 1922 р. на законодавчому рівні встановив їх права і обов'язки. На початку 1920-х років професійні спілки в УСРР були масовою і впливовою суспільною організацією трудящих, яка поряд з радянськими органами, партійними, військовими та комсомольськими осередками отримала право відряджати на навчання до ВНЗ своїх представників. Більш того саме профспілки, як найбільша масова організація робітничого класу, повинні були виконати основну мету так званої „політики пролетаризації ВНЗ” – заповнити інститути і технікуми робітничою молоддю.

Метою цієї статті є аналіз напрямків діяльності студентських профспілок. Дана проблема вже знайшла часткове відображення у працях В.В. Липинського[1]. Проте окремо ця проблема вивчається вперше. У 1921-1922 навчальному році відрядженні на навчання професійними спілками залізничників, гірників, металургів, металістів робітники заповнювали студентські лави. У цей скрутний економічний час, профспілки, які у той час вже мали досить великі матеріальні кошти, надавали суттєву матеріальну підтримку своїм представникам у ВНЗ. Саме тому відряджені профспілками студенти почали самодіяльно гуртуватися у професійні секції за принципом своєї колишньої професійної

належності. З юридичної точки зору саме поняття „студентські профспілки” є абсурдним, оскільки студент ще не має ніякої спеціальності, не є учасником суспільного виробництва і не має юридичного статусу робітника, який надає цілу низку соціальних прав і гарантій. Виходячи з цього керівництво профспілок цілком слушно певний час не визнавало самодіяльно створені у ВНЗ неформальні студентські профсекції і навіть забороняло їх діяльність. Проте оскільки профсекції у ВНЗ вже фактично існували і активно займались розподілом матеріальної допомоги, що їй надавали профспілки, а також керуючись політичною доцільністю, яка полягала у протиставленні пролетарської частини студентства іншому загалу молоді, партійне керівництво, всупереч діючому законодавству, вирішило офіційно оформити діяльність у інститутах і технікумах студентських профспілок.

У вересні 1922 р. Південне бюро ВЦСПС розробило положення „Про організації пролетарського студентства”. Як бачимо Південне бюро ВЦСПС з самого початку розуміючи правову неспроможність поняття „студентські профспілки”, намагалось замаскувати його під назвою „організації пролетарського студентства”. Метою новоутвореної організації було відстоювання соціально-економічних інтересів студентства, залучення студентства до профспілкового життя, сприяння втіленню у життя нового Статуту ВНЗ, політики комуністичної партії щодо реформування вищої школи [2].

До складу організації входили особи, що отримували стипендії (стипендії у цей час надавали профспілки), а структура організації складалась з факультетської спілки на чолі з бюро, яке вибиралось на загальних зборах, і виконавчого бюро, яке вибирали збори факультетських бюро. Крім того, студенти що отримували стипендію від різних професійних спілок мали право створювати секції відповідних профспілок, де кожна секція мала своє виконавче бюро, яке підпорядковувалося відповідній професійній спільці і одночасно знаходилося під загальним керівництвом організації пролетарського студентства.

Виконавче бюро пролетарського студентства і виконавчі бюро професійних спілок мали право виступати від імені всіх членів організації,

скликати загальні збори та сходи, звертатися з пропозиціями до профспілок і радянських органів, приймати участь у розподілі стипендій. Члени організації, що входили до професійних секцій, мали всі права членів профспілок відповідної галузі.

Процес обліку членів профсекцій у ВНЗ їх організаційне становлення та уніфікація організаційної структури фактично тривав впродовж періоду, що вивчається. Крім того студентські профспілки під тиском керівних органів профспілок та комуністичної партії весь цей час намагались знайти своє місце і свої напрямки роботи в системі суспільних організацій інститутів та технікумів. Фактично до 1924 р. ніякої суспільної роботи у ВНЗ студентські профспілки не виконували. Зміст їх існування в цей час зводився лише до отримання матеріальної допомоги з боку галузевих профспілок, що відрядили їх на навчання. З ліквідацією організацій загально-студентського представництва студентські профспілки, за задумом керівників Наркомосу і комуністичної партії, поступово брали на себе їх повноваження щодо захисту соціально-економічних, побутових, академічних, культурних та інших потреб українського студентства. Соціально-економічний напрямок роботи виконавчих міжгалузевих профспілкових бюро ВНЗ значно посилювався з ліквідацією у середині 1920-х рр. студентських економічних організацій – особливо КППУчів.

Питання організації харчування, розселення, охорони здоров'я, працевлаштування студентів повністю у цей час відійшли під контроль студентських профспілок. За звичай для організації харчування студентів виконавчі бюро профспілок використовували матеріальну базу їдалень створених КППУчами. В найкращому випадку студентські профспілки обмежувались проведенням ремонтних робіт. „Обіди покращуються”- запевняла харківських студентів газета „Червоний технолог” у листопаді 1928. До річниці Жовтневої революції економічна комісія виконавчого бюро технологічного інституту отримала від правління інституту і робітничої кооперації міста довгостроковий кредит на переобладнання двоповерхової будівлі їдальні [3]. Проте значне зростання чисельності студентства у цей же час значно погіршило умови і якість

харчування. Біля студентських їдалень створювались довжелезні черги, а обіди стали неїстівними. Саме тому в цей час студентські їдальні були зачиненого типу, а потім перейшли до режиму обслуговування лише студентів певного ВНЗ [4].

Для організації розселення та проживання студентів у гуртожитках виконавчі бюро інститутів і технікумів створювали житлові комісії, які встановлювали черговість поселення студентів, витримували пропорції щодо розселення одружених та неодружених, виселяли з гуртожитків осіб, що не мали права на проживання, облаштовували побут та санітарію у домах пролетарського студентства. Слід зазначити, що студентські профспілки, на відміну від організацій загально-студентського представництва, які зуміли отримати від місцевих органів влади приміщення для гуртожитків і навіть побудувати нові, свою роботу щодо забезпечення студентів житлом звели лише до обліково-розподільчих функцій. Тому житлова криза у студентському середовищі в кінці 20-х рр. набула загрозливих розмірів [5].

Єдине нове у суспільній роботі, чого додали студентські профспілки, полягало у розгортанні клубної роботи. Практично у всіх ВНЗ були створені студентські клуби, які успішно дійшли до нашого часу, хоча в роки незалежності зазнали суттєвої руйнації. Перші студентські клуби в Харкові, Одесі та Катеринославі виникли ще восени 1921 р., проте масової популярності вони набули у другій половині 20-х рр. Студентські театри, драматичні гуртки, літературні студії, вокальні гуртки і ансамблі народного танцю – це далеко не повний перелік діяльності студентських клубів. Студентська клубна структура дозволяла особистості духовно та естетично зростати, знайти практичне використання своїм природнім задаткам, давала можливість людського спілкування у колективі однодумців.

Студентські клуби стали місцем розвитку фізичної культури і спорту у ВНЗ. Обстеження здоров'я студентів, які проводили студентські профспілки, констатували, що повністю здорових юнаків та дівчат в інститутах і технікумах було менш ніж 10%. Так, у Харківському технологічному інституті у листопаді 1928 р. проведене виконавчим бюро медичне обстеження зафіксувало, що 93%

студентів мають одне або декілька хронічних захворювань, а у ВНЗ Дніпропетровська цей показник у січні 1929 р. склав 91% [6]. Тому активний відпочинок та фізична культура були покликані сприяти здоровому способу життя та зміцненню здоров'я студентства. Футбольні, волейбольні та баскетбольні команди українських ВНЗ проводили регулярні змагання. Масове поширення отримали легка атлетика, спортивна та художня гімнастика, аеробіка тощо. Дуже популярними були бокс та важка атлетика. На студентських змаганнях у Москві в березні 1926 р. з важкої атлетики студенти Київського політехнічного інституту Лісоправський та Ковадло зайняли перше і друге місце у своїй вазі [7].

Студентські клуби ставили питання перед виконавчими бюро ВНЗ про організацію дозвілля студентів. За підтримки місцевих органів влади студенти отримували право безкоштовно, або за пільговими цінами відвідувати концерти, вистави, кінофільми, лекції, виставки тощо [8]. Сьогодні комерціалізація діяльності закладів культури і дозвілля не повинна стати перепоною на шляху формування гармонійно розвиненої особистості.

Виконавчі бюро великих інститутів самостійно створювали для сімейних студентів дитячі садки і утримували їх за свій кошт. У другій половині 20-х рр. дитячі садки Донецького гірничого, Київського політехнічного та Харківського політехнічного інститутів були на балансі виконавчих бюро інститутів і у 1928 р. почали вимагати у місцевої влади фінансової підтримки. У січні 1929 р. розпочав роботу дитячий садок Харківського медичного інституту, де виховувались 70 дітей [9].

У 1927 р. студентські клуби стали місцем культурного життя у ВНЗ. У жовтні 1927 р. ЦБПС скликав у Харкові нараду культпрацівників ВНЗ УСРР. Нарада проходила секційно – за напрямками клубної роботи. Напередодні наради в столиці УСРР було відкрито перший у республіці центральний студентський клуб. За виключенням нічного часу робота у ньому не припинялась. Популярність клубу була величезна, але він не мав змоги прийняти всіх бажаючих. Проте 12% студентів Харкова постійно відвідували його гуртки та секції. Невдовзі

центральні студентські клуби виникли і в інших навчальних центрах: Києві, Одесі та Дніпропетровську [10].

У другій половині 1920-х рр. студентські профспілки надавали велике значення питанням навчальної та академічної роботи. З одного боку це було викликано підвищенням вимог з боку професури, щодо якості знань студентства, а також тим фактом, що до ВНЗ почала приходити талановита молодь, яка отримала якісну загальну підготовку за радянських часів. На початку 1926 р. в УСРР пройшли конференції студентських профспілок, де були обговорені питання якості навчання та покращення навчальної дисципліни. Так, Одеська міська конференція студентських профспілок проходила з запрошенням професури і визначила головні важелі підвищення ефективності академічної роботи. На весні 1926 р. такі конференції відбулись у Києві, Харкові, Дніпропетровську [11]. У березні 1927 р. в ході роботи II всеукраїнської конференції пролетарського студентства питання підвищення якості навчання було одним з головних. Конференція констатувала значне збільшення часу необхідного для виконання навчальних завдань. Бюджет навчального часу було вирішено поповнити за рахунок скорочення числа зборів та засідань, раціональної організації побуту та дозвілля, раціональної організації навчального процесу [12].

Виконуючи рішення конференції, профспілки у ВНЗ почали роботу, щодо наведення порядку на лекціях та у гуртожитках. Студентів, ще не відвідували заняття без поважних причин та мали академічну заборгованість викликали на засідання виконавчих бюро або загальні збори. Так, у квітні 1927 р. загально студентські збори Донецького гірничого інституту затвердили протокол виконавчого бюро щодо студентів Стаднікова та Белюке, які „систематично пиячили, вчиняли бійки у гуртожитку, пропускали заняття та мали академічну заборгованість”. Збори вирішили виключити їх зі складу студентів [13].

У 1927-1928 навчальному році виконавчі бюро інститутів і технікумів створили академічні комісії, які збирали пропозиції щодо удосконалення навчального процесу та намагались втілити їх у життя. В цей період академічні комісії ВНЗ Одеси зібрали 213 пропозицій на предмет покращення навчального процесу.

Це були насамперед пропозиції що передбачали методичну доцільність послідовності вивчення дисциплін, раціональний розподіл навчального часу між окремими предметами, оптимальні терміни складання іспитів [14]. У листопаді 1928 р. академічна комісія виконавчого бюро Дніпропетровського гірничого інституту, вивчивши пропозиції студентів щодо покращення навчального процесу запропонувала перейти від літньої виробничої практики студентів до безперервної виробничої практики, яка дозволяла студентам психологічно адаптуватися на майбутньому виробництві, засвоївши певні професійні вміння та навички, вивчити необхідні правила безпеки праці. У березні 1929 р. досвід роботи щодо організації і проведення безперервної виробничої практики Дніпропетровського гірничого інституту було вивчено комісією ЦБПС і рекомендовано до використання у інших ВНЗ УСРР [15]. Активно працювала у 1929 р. академічна комісія виконавчого бюро Харківського медичного інституту, яка впродовж року розглянула найбільшу кількість питань ніж усі інші профспілкові комісії [16].

У 1929 р. у інститутах Дніпропетровська навколо академічних комісій виконавчих бюро почали формувати так званий „академічний актив”, який залучився академічною комісією для реалізації поставлених завдань: перевірки відвідань студентами занять, складання списку студентів, що мали академічну заборгованість, надання навчальної допомоги особам що не встигали тощо. Наприклад, у гірничому інституті академічний актив складав 112 студентів, у медичному 86, а в інституті народного господарства – 76 [17]. В цей час у ВНЗ Дніпропетровська почали проводити академічні наради, на яких студентські профспілки обговорювали питання організації процесу навчання та подолання перешкод, що заважали отриманню знань, забезпечення студентів підручниками, переобладнання лабораторій та кабінетів, підвищення кваліфікації викладачів. Питання що обговорювались на академічних нарадах потім передавали для вирішення до правління ВНЗ і деканати [18].

У квітні 1929 р. відбулась III нарада пролетарського студентства УСРР, яка записала у резолюції, що студентські профспілки „повинні приймати участь у

перегляді навчальних планів і програм, маючи на меті вилучення і скорочення в навчальних планах дисциплін, які не мають прямого відношення до відповідної спеціальності” [19]. Виступаючи з трибуни наради голова ЦБПС УСРР Ткаченко також вказав на необхідність захисту академічних прав студентів з боку профспілок. Слід зазначити, що виконавчі бюро інститутів ще до скликання III наради пролетарського студентства почали самодіяльно відстоювати академічні права студентського загалу. Так, академічна комісія виконавчого бюро Харківського медичного інституту у січні 1929 р. через своїх представників, почала скликати факультетські президії, де підіймались питання захисту академічних прав студентів [20]. У листопаді 1928 р. академічна комісія виконавчого бюро Харківського технологічного інституту вимагала введення єдиної залікової книжки і недопущення виключення зі складу студентів тих осіб, що мали академічну заборгованість з поважних причин [21]. В цей же час перед студентами Харківського технологічного інституту звітував голова ЦБПС Ткаченко, який навів приклади безвідповідального відношення окремих викладачів до викладання навчальних дисциплін і закликав студентів домагатись їх відсторонення від роботи у ВНЗ [22]. А у лютому 1929 р. Дніпропетровська окружна конференція пролетарського студентства вказувала на те, „що встановлена норма тижневого академічного навантаження (36 г.) на практиці ніде не виконується” і закликала студентські профспілки вимагати від деканатів виконання встановленої Наркомосом норми [23].

Проте слід зазначити, що партійні та комсомольські осередки ВНЗ, які були більш впливовими студентськими організаціями, постійно намагались підпорядкувати собі діяльність студентських профспілок або відсторонити їх від активної участі у суспільному житті вищої школи. На такі тенденції у житті ВНЗ було вказано на пленумі ЦБПС УСРР у жовтні 1929 р. Ідеологізація діяльності профспілок, зазначалось на пленумі, відволікає їх від виконання головної функції – захисту інтересів студентства [24]. В кінці 1920-х рр. студентські профспілки фактично перетворились на додатки партійних осередків. Ось що писав у 1929 р. з цього приводу журнал „Студент революції” „Партосередки монополізували

роботу профспілкових організацій... Вони відсторонили профоргани від участі у виборах до Рад, від затвердження навчальних планів і програм. Замість того, щоб допомагати у роботі профкомам і їх комісіям, вони підмінюють їх функції” [25].

Отже, студентські профспілки, які стихійно виникли у ВНЗ на початку 1920-х рр. в наслідок залучення до інститутів і технікумів робітників з виробництва, спочатку не визнавались профспілковими органами і навіть заборонялись. Потім, з метою посилення впливу на непролетарські студентські маси і, в наслідок ліквідації організацій загально-студентського представництва, профсекцій ВНЗ отримали офіційне визнання і почали розбудову організаційної структури. Збільшення чисельності членів профспілок і їх організаційне становлення відбувалось впродовж періоду, що вивчається. Головним напрямком роботи профсекцій ВНЗ у першій половині 1920-х рр. було надання матеріальної допомоги студентам з боку галузевих профспілок. В другій половині 1920-х рр. студентські профспілки почали перебирати на себе функції організацій загально-студентського представництва, розвивати клубну роботу, захищати академічні права студентства. Проте в кінці 1920-х рр. студентські профспілки підпадають в остаточну залежність від партійних осередків ВНЗ і втрачають самодіяльний характер.

1. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20 – ті рр. Донецьк. – 2000. – 246 с.
2. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1075. – Арк. 46.– № 3. – С. 5.
3. Обеды улучшились // Красный технолог. – 1928. – 7 ноября.
4. Столовая в катастрофическом состоянии // Рефлекс. – 1929. – 18 декабря; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2098. – Арк. 259.
5. Дела жилищные // Красный технолог. – 1928. – 20 марта.
6. Здоровье студентов неудовлетворительное // Красный технолог. – 1928. – 7 ноября; Студент Жовтня. – 1929. – 19 января.
7. Физкультура пролетстуда // Студент революції. – 1926. – № 4. – С. 24.
8. Много ли сделано // Красный технолог. – 1927. – 29 января.

9. Несколько предложений // Рефлекс. – 1929. – 30 января.
10. Липинский В. Кто защитит студента?, С. 108.
11. Хроніка // Студент революції. – 1926. – № 1-2. – С. 101.
12. Організаційні питання на III Всеукраїнській конференції пролетстуду // Студент революції. – 1927. – № 2-3. – С. 27.
13. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 3667. – Арк. 35.
14. Итоги академсмотрa 1927-1928 гг. // Студент Жовтня. – 1929. – 15 января.
15. На производственные рельсы // Студент Жовтня. – 1929. – 15 марта.
16. Профработа за год // Рефлекс. – 1929. – 25 декабря.
17. В академработу не включилась масса студентов // Студент Жовтня. – 1929. – 19 января.
18. Итоги академработы // Студент Жовтня. – 1929. – 30 мая.
19. После съезда // Студент революції. – 1929. – № 4. – С. 1.
20. Хаос над всем господствовал // Рефлекс. – 1929. – 30 января.
21. В защиту студентов // Красный технолог. – 1928. – 7 ноября.
22. Отчет студпредставителя т. Ткаченко // Красный технолог. – 1928. – 7 ноября.
23. Итоги нашей окрконференции // Студент Жовтня. – 1929. – 10 февраля.
24. К ответственности за срыв подготовки квалифицированных кадров // Кузня освіти. – 1929. – 25 жовтня.
25. Проорганизации в парандже // Студент революції. – 1929. – № 5-6. – С. 13.